

AKADEMIA EKONOMICZNA W POZNANIU
UNIVERSITÉ DES SCIENCES ECONOMIQUES DE POZNAŃ

KOLOKWIUM POLSKO-FRANCUSKIE
COLLOQUE POLONO-FRANÇAIS

Materiały konferencyjne
Les rapports du colloque

POZNAŃ, 2-4 czerwiec 1993
POZNAŃ, les 2-4 juin 1993

AKADEMIA EKONOMICZNA W POZNANIU
UNIVERSITÉ DES SCIENCES ECONOMIQUES DE POZNAŃ

KOLOKWIUM POLSKO-FRANCUSKIE
COLLOQUE POLONO-FRANÇAIS

Materialy konferencyjne
Les rapports du colloque

POZNAŃ, 2-4 czerwiec 1993
POZNAŃ, les 2-4 juin 1993

REDAKCJA

Marek Ratajczak

KOŁO KWIATÓW POLSKO-FRANCUSKIE
COLLOQUE POLONO-FRANÇAIS

Materialy konferencyjne
Les rapports du colloque

Skład i łamanie: BIURO USŁUGOWO-HANDLOWE „PRINTER”
os. Orła Białego 54/18, 61-251 Poznań, tel. 79-55-36

Druk i oprawa: ZAKŁAD GRAFICZNY AKADEMII EKONOMICZNEJ W POZNANIU
ul. Towarowa 53, tel. 54-38-05, 54-38-06

SPIS TREŚCI CONTENU

Wprowadzenie	5
Avant-propos	6
Claude GNOS	
La monnaie européenne, facteur de division ou de cohésion de l'espace européen?	7
Waluta europejska, czynnik podziału czy spójności europejskiej przestrzeni gospodarczej?	
Renata STAWARSKA	
Układ europejski a polityka makroekonomiczna Polski w okresie stowarzyszenia	23
Le traité européen et la politique macroéconomique de Pologne en période d'association avec CEE	
Marek RATAJCZAK	
Instytucjonalne aspekty przejścia od gospodarki centralnie planowanej do gospodarki rynkowej	34
Les aspects institutionnels de la transition de l'économie planifiée à l'économie de marché	
Thierry CHEVALLIER	
A contractual approach to higher education funding as a solution to the transition problem of Central European countries	45
Podejście kontraktowe w zakresie finansowania szkolnictwa wyższego jako rozwiązanie możliwe do zastosowania w okresie transformacji systemowej w państwach Europy Środkowej	
Janusz J. TOMIDAJEWICZ	
Prywatyzacja powszechna w Polsce – jej przesłanki i zagrożenia	55
Privatisation populaire en Pologne – ses prémisses et dangers	
Marian GORYNIA	
Poziomy analizy w naukach ekonomicznych	67
Niveaux d'analyse dans les sciences économiques	

Ewa GLUGIEWICZ	
Polityka regionalna w Polsce w okresie transformacji	80
Politique régionale en Pologne à l'époque de transition	
Pierre-Marie COMBE	
Instruments économiques pour la protection de l'eau: pour un retour d'expérience	88
Ekonomiczne środki ochrony wód – powrót do praktyki	
Stefan ABT	
Potrzeba systemowych rozwiązań w rolnictwie polskim	108
La nécessité des solutions de système dans l'agriculture de Pologne	
Sophie BÉJEAN	
Les enjeux d'une maîtrise médicalisée des dépenses de soins ambulatoires .	117
Taryfikacja usług w zakresie medycznej opieki ambulatoryjnej	
Wojciech BORUCKI, Andrzej JAJSZCZYK	
Telekomunikacja w Polsce – stan obecny i perspektywy	135
Télécommunications en Pologne – l'état actuel et les perspectives	
Benoît PIGÉ	
Le pouvoir de révocation du conseil d'administration et l'incitation à la performance des dirigeants	149
Prawo rady nadzorczej do odwołania kierującego a motywacja do osiągnięcia wyników ekonomicznych	

MARIAN GORYNIA
Akademia Ekonomiczna
w Poznaniu

POZIOMY ANALIZY W NAUKACH EKONOMICZNYCH

Podejmowanie czynności badawczych w jakiegokolwiek nauce wiąże się zawsze z koniecznością przyjęcia *explicite* lub *implicite* pewnego zespołu założeń na temat przedmiotu i metody badania. Założenia pierwszego rodzaju dotyczą charakteru badanej rzeczywistości – są to tzw. założenia ontologiczne. Założenia drugiego rodzaju odnoszą się do pożądaných sposobów badania rzeczywistości – są to założenia metodologiczne.

Należy podkreślić, że stan refleksji teoretycznej związanej z wyborem poziomu analizy nie jest w ekonomii szczególnie zaawansowany. Cechą większości prac jest przyjmowanie pewnych założeń milcząco, bez ich wyraźnej artikulacji i uzasadnienia. Zdarza się, że takie podejście zwiększa ryzyko popełniania błędów polegających na mieszaniu poziomów analizy i formułowania nieuzasadnionych wniosków.

Wydaje się, że zagadnienie poziomu analizy jest szerzej rozwijane na gruncie innych nauk społecznych, takich jak np. socjologia czy teoria organizacji i zarządzania (powrócimy do tego w dalszej części artykułu).

Należałoby ponadto wskazać na zależność pomiędzy założeniami co do przedmiotu i metody badania. Otóż przyjęcie pewnych założeń o naturze zjawisk badanych w sposób istotny rzutuje na zasadność doboru określonej metody do rozwiązywania danego problemu na terenie danego zjawiska¹. Liczne empiryczne założenia wpływające na dobór metod badania to po prostu elementy wcześniej zdobytej wiedzy o badanej rzeczywistości, zarówno prawa i teorie określające związki między różnymi właściwościami różnych przedmiotów i zjawisk, jak też i tezy opisowe o występowaniu czy granicach występowania przedmiotów i zjawisk o określonych właściwościach².

¹ S. Nowak, *Methodologia badań społecznych*, PWN, W-wa, 1985, s. 53.

² *Ibidem*, s. 53.

W metodologii nauki wysuwany jest powszechnie akceptowany postulat jednoznaczności problematyki badawczej. Jest ona dostatecznie jednoznaczna wtedy, kiedy wiemy, jakie i na ile ogólne relacje między jakimi właściwościami jakich przedmiotów czy też zdarzeń i procesów, którym te przedmioty podlegają, chcielibyśmy wykryć w naszych badaniach, opisać i wyjaśnić. Spełnienie powyższego postulatu uwarunkowane jest rozszczygnięciem jakiego to rodzaju przedmioty interesować mogą ekonomistę.

Odpowiedź na powyższe pytanie można rozpocząć od przytoczenia generalnych poglądów na temat ontologii Wszechświata, jako systemu szerszego od systemu gospodarczego, sformułowanych na gruncie ogólnej teorii systemów, pretendującej do pełnienia roli metanauki, nauki najbardziej ogólnej, obejmującej i syntetyzującej dorobek dyscyplin bardziej szczegółowych. Jednym z podstawowych pojęć ogólnej teorii systemów jest pojęcie porządku hierarchicznego. Wszechświat widziany jest jako ogromna hierarchia, od cząstek elementarnych, jąder atomów, cząsteczek, związków wielocząsteczkowych, aż po całe bogactwo struktur (elektronowych i świetlnych – mikroskopowych) między cząsteczkami i komórkami, następnie do komórek, organizmów oraz poza nie, aż do organizacji ponadindywidualnych. W tabeli 1 przedstawiono nieformalny przegląd głównych poziomów hierarchii systemów opracowany przez Bertalanffego, częściowo oparty na schemacie porządku hierarchicznego Bouldinga³.

Przeгляд ten ma charakter impresjonistyczny i intuicyjny i nie rości pretensji do logicznej ścisłości. Z reguły z istnienia poziomów wyższych wynika istnienie poziomów niższych (np. zjawiska życia implikują zjawiska na poziomie fizyczno-chemicznym, zjawiska społeczno-kulturowe – zjawiska związane z działalnością ludzi itd.). Jednakże relacje między różnymi poziomami w każdym przypadku wymagają wyjaśnienia (por. problemy w rodzaju systemów otwartych i kodu genetycznego jako warunków wstępnych „życia”; relacje między systemami „konceptualnymi” (pojęciowymi) a „realnymi” (rzeczywistymi) itd. W tym sensie powyższy przegląd sugeruje jednocześnie ograniczenia redukcjonizmu i luki w aktualnym stanie wiedzy⁴.

Przedstawiciele nauk społecznych interesują tylko niektóre poziomy hierarchii systemów. Jest to poziom człowieka oraz poziom ponadindywidualne. Za Steinle można wyróżnić następujące poziomy analityczne: jednostka, mała grupa, koalicja grup, organizacja/przedsiębiorstwo, zrzeszenie organizacji przedsiębiorstw, społeczeństwo/gospodarka⁵. Podobnie zagadnienie to ujmuje Nowak pisząc, iż socjologów interesują nie tylko pojedynczy ludzie i jakoś

³ L. von Bertalanffy; *Ogólna teoria systemów*, PWN, W-wa 1984, s. 58.

⁴ Komentarz do tabeli zaczerpnięto z cytowanej pracy Bertalanffego.

⁵ Por. C. Steinle; *Organisation Theory and Multi – Plane Analysis (MPA): Steps towards and Integration of Individual – Centered and Exchange – Oriented Explanatory Schemes*, „Management International Review”, 1983, nr 1.

Tabela 1

Nieformalny przegląd głównych poziomów hierarchii systemów (częściowo według Bouldinga)

Poziom	Opis i przykłady	Teoria i modele
Struktury statyczne	atomy, cząsteczki, kryształy, biologiczne struktury od poziomu elektro-nowo-mikroskopowego do poziomu makroskopowego	na przykład wzory strukturalne w chemii: krystalografia; opisy anatomiczne
Mechanizmy zegarowe	zegary, maszyny konwencjonalne w ogóle, systemy słoneczne	fizyka konwencjonalna, jak prawa mechaniki (newtonowskie i einsteinowskie) i in.
Mechanizmy sterowania	termostat, serwomechanizmy, homeostatyczne mechanizmy organizmu	cybernetyka; teoria sprzężenia zwrotnego i informacji
Systemy otwarte	plomień, komórki i organizmy w ogóle	a) rozszerzenie teorii fizycznej na systemy, które same się utrzymują przy życiu dzięki przemianie materii (metabolizmowi) b) magazynowanie informacji w kodzie genetycznym (DNA) związek pomiędzy a) i b) jest na razie niejasny
Organizmy niższe	organizmy typu roślinnego; wzrostowe różnicowanie systemu (tzw. podział pracy w organizmie); rozróżnienie reprodukcji i jednostki („ślad zarodka i soma”)	właściwie nie ma teorii ani modeli
Zwierzęta	rosnące znaczenie przepływu informacji (ewolucja receptorów, układów nerwowych); uczenie się; początki świadomości	początki teorii automatów (zależności bodziec – reakcja), sprzężenie zwrotne zjawiska regulacyjne) zachowanie autonomiczne (wahania swobodne) itd.
Człowiek	symbolizm; jako konsekwencje tego: świadomość przeszłości i przyszłości, ja i świat, samoświadomości itd., komunikacja za pomocą języka itd.	powstająca teoria symbolizmu
Systemy społeczno-kulturowe	populacja organizmów (z ludźmi włącznie); społeczności zdeterminowane symbolicznie (kultury) tylko u ludzi	prawa statystyczne i dynamiczne dotyczące dynamiki populacji, socjologii, ekonomii, ewentualnie historii; początki teorii systemów kulturowych
Systemy symboliczne	język, logika, matematyka, nauki przyrodnicze, nauki humanistyczne, moralność itd.	algorytmy, symboliczne (np. matematyka, gramatyka); „reguły gry” jak w sztuce wizualnej, muzyce itd.

wyodrębnione ich kategorie, lecz również pewne przedmioty „wyższego rzędu”: zorganizowane czy inaczej: zintegrowane zespoły ludzi połączonych więzią różnorodnych stosunków społecznych, zwane grupami, instytucjami, klasami, społeczeństwami, narodami, itd.⁶

W filozofii nauk społecznych od wielu lat toczony jest spór wokół problemu czy grupy istnieją naprawdę, czy też w rzeczywistości istnieją tylko ludzie. Jest to spór pomiędzy zwolennikami holizmu (kolektywizmu) i redukcjonizmu (indywidualizmu, elementarizmu). Założenia ontologiczne i metodologiczne obu postaw zrekonstruował Bunge⁷. W warstwie ontologicznej redukcjonizm zakłada, że:

a) społeczeństwo jest zbiorem jednostek ludzkich. Ponadjednostkowe całości nie są konceptualnie konkretne. Oznacza to, iż naprawdę „istnieją tylko ludzie”,

b) ponieważ całości społeczne są abstrakcyjne – nie mają globalnych właściwości, każda cecha całości (społeczna) jest rezultatem agregacji właściwości członków społeczeństwa,

c) w wyniku braku całościowych właściwości społeczeństwo nie oddziałuje na żadnego ze swoich członków. Presja grupowa jest ogólną sumą nacisków wywieranych przez każdego członka grupy. Interakcja między społeczeństwami zawiera się w interakcji między ich indywidualnymi członkami.

Zmiana społeczna jest całością złożoną ze zmian indywidualnych. W warstwie metodologicznej redukcjonizm przyjmuje, że:

a) badanie jednostek jest właściwym podejściem do badania zjawisk społecznych,

b) ostateczne wyjaśnienie faktów społecznych musi być prowadzone w aspekcie indywidualnego zachowania się,

c) hipotezy i teorie społeczne są sprawdzane poprzez obserwację zachowania się jednostek.

Holizm natomiast przyjmuje odmienne założenia ontologiczne, a mianowicie:

a) społeczeństwo jest całością wykraczającą poza swych członków,

b) społeczeństwo ma globalne cechy, których nie można zredukować do cech jednostek,

c) społeczeństwo oddziałuje na swych członków silniej niż oni oddziałują na społeczeństwo. Interakcja między dwoma społecznościami jest wzajemnym oddziaływaniem całości. Zmiana jest ponadindywidualna, chociaż oddziałuje na indywidualnych członków.

Podstawowe założenia metodologiczne holizmu są następujące:

a) właściwym podejściem do badania społeczeństwa jest badanie jego globalnych właściwości i zmian,

b) fakty społeczne można wyjaśnić w aspekcie ponadindywidualnych kategorii. Indywidualne zachowania można zrozumieć (choć być może nie wyjaśnić) w aspekcie danej jednostki i oddziaływania społecznego na nią,

⁶ S. Nowak, op. cit. s. 100.

⁷ M. Bunge: A System Concept of Society. Beyond Individualism and Holism, „Theory and Decision”, vol. 10(1979), s. 13 - 30.

c) hipotezy i teorie społeczne są albo poza empiryczną weryfikacją, albo są sprawdzalne w oparciu o dane historyczne.

Bunge zakwestionował oba podejścia – redukcjonizm, ponieważ nie ujmuje wyłaniających się całościowych właściwości, holizm natomiast dlatego, że nie podejmuje się ich wyjaśnienia. Proponuje podejście, które tych negatywnych cech nie posiada, a które nazywa systemizmem.

Ontologia systemizmu opiera się na następujących założeniach:

a) społeczeństwo nie jest ani prostym agregatem jednostek, ani też ponadjednostkową całością – jest ono systemem wzajemnie powiązanych jednostek,

b) społeczeństwo jest systemem, a więc ma systemowe lub globalne właściwości. Niektóre z tych właściwości są redukowalne, inne nie. Te ostatnie są zakorzenione w jednostkach i w ich wzajemnych oddziaływaniach, lecz ich nie cechują.

c) społeczeństwo nie może oddziaływać na swych członków, lecz członkowie grupy społecznej mogą oddziaływać na pojedynczą jednostkę. Zachowanie się jednostki jest determinowane nie tylko genetycznie, lecz również przez rolę jaką odgrywa w społeczeństwie. Interakcja między społecznościami dotyczy oddziaływania jednostka-jednostka, gdzie każda jednostka zajmuje określone miejsce w swej społeczności. Zmiana społeczna jest zmianą w strukturze społecznej społeczeństwa stąd jest to zmiana na poziomie społecznym i indywidualnym zarazem.

Założenia metodologiczne systemizmu są następujące:

a) właściwym podejściem do badania społeczeństwa jest badanie społecznie istotnych cech jednostki, jak również badanie właściwości zmian społeczeństwa jako całości,

b) wyjaśnienie faktów społecznych musi odbywać się w aspekcie jednostek i grup, jak również ich interakcji. Jednostkowe zachowanie się jest wyjaśnialne w aspekcie wszystkich cech – biologicznych, psychologicznych i społecznych jednostki umieszczonej w społeczeństwie,

c) hipotezy i teorie społeczne weryfikuje się w oparciu o dane historyczne. Są one jednak zbudowane z danych odnoszących się do jednostek i małych grup, gdyż tylko te są (częściowo) obserwowalne.

Powyższą propozycję Bungego potraktować można jako swego rodzaju kompromis w dyskusji pomiędzy redukcjonizmem i holizmem. W podobnym duchu wypowiada się Nowak pisząc: „Jak wiele sporów zasadniczych w filozofii nauki, spór ten wydaje się wynikać w sporej części z niezbyt jasnego sformułowania stanowisk uchodzących za przeciwstawne: dylemat „holizm czy indywidualizm metodologiczny?” traci na ostrości, kiedy mu się przyjrzeć uważnie. Przede wszystkim, jeśli się zastanowić nad istnieniem pewnych przynajmniej grup, to nie ulega wątpliwości, iż istnieją one w sensie przedmiotowym w nie mniejszym stopniu jak ich „części składowe”, tj. ludzie”⁸.

⁸ S. Nowak, op. cit., s. 100.

Zbliżony do Bungego sposób przezwyciężenia dylematu holizm-redukcyjnizm zaproponował Sztompka⁹. Jego zdaniem w ujęciach tradycyjnych, zarówno kolektywistycznym jak indywidualistycznym, problem statusu całości społecznych w stosunku do jednostek składających się na owe całości jest na ogół rozważany w kategoriach substancjalnych: chodzi mianowicie o to, czy całości społeczne stanowią odrębną dziedzinę bytów, czy zbudowane są ze szczególnego tworzywa, czy stanowią swoistą sybstancję, ową Durkheimowską „rzeczywistość sui generis”. Według wspomnianego autora problem można rozważać równocześnie inaczej – w kategoriach strukturalnych. Chodzić będzie wówczas o to, czy całości społeczne stanowią swoiste struktury, nowe typy organizacji elementów, swoiste sieci stosunków społecznych. Sztompka proponuje uzupełnienie perspektywy substancjalnej strukturalną i dokonuje rozbicia tradycyjnego sporu na dwie, analitycznie odrębne dychotomie. Wyróżnia cztery stanowiska:

- kolektywizm₁ – istnieje szczególna substancja społeczna, której przysługuje odrębny byt ontologiczny,
- indywidualizm₁ – istnieją tylko jednostki ludzkie (ich działania, wytwory takich działań),
- kolektywizm₂ – całości społeczne charakteryzują się swoistą strukturą, stanowią poziom organizacji odmienny od poziomu jednostkowego i stąd cechują się swoistymi właściwościami i prawidłowościami,
- indywidualizm₂ – całości społeczne są prostymi, amorficznymi zbiorami jednostek ludzkich.

Wymienione stanowiska można przedstawić na schemacie.

Schemat 1.

ASPEKT STRUKTURALNY

indywidualizm ₂	kolektywizm ₂
Atomizm społeczny	Strukturalizm socjologiczny
Holizm ¹⁰ „metafizyczny”	Holizm ¹¹ (reifikacja)

Źródło: P. Sztompka w: J. H. Turner, op. cit. s. 46.

Skrzyżowanie obu dychotomii (substancjalnej i strukturalnej) daje cztery logiczne możliwe stanowiska w kwestii ontologicznego statusu całości społecznych. Według Sztompki najlepszym rozwiązaniem sporu indywidualizmu i kole-

⁹ J. H. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, PWN, W-wa, 1985, Wstęp do wydania polskiego – P. Sztompka.

¹⁰ Społeczeństwo to tutaj całość ponadjednostkowa (ale związana jakoś z jednostkami).

¹¹ Społeczeństwo to tutaj całość pozajednostkowa (pozbawiona związków z jednostkami).

ktywizmu tradycyjnego jest stanowisko określone jako „strukturalizm socjologiczny” będące kombinacją „indywidualizmu₁” i „kolektywizmu₂”. Głosi ono, że jedynymi realnie istniejącymi składnikami społeczeństwa są ludzie (ich działania, wytwory takich działań). W społeczeństwie nie ma nic poza ludźmi. Ale struktura całości społecznej posiada swoiste właściwości i swoiste prawidłowości, które są wynikiem istnienia sieci powiązań pomiędzy jednostkami ludzkimi. Znaczy to, że społeczeństwo to coś więcej niż ludzie.

Sztompka podkreśla, że stanowisko „strukturalizmu socjologicznego” stanowi zarazem kontynuację i negację obu stanowisk tradycyjnych¹². W nawiązaniu do tradycyjnego kolektywizmu podtrzymywana jest teza, że całości społeczne to „coś więcej” niż suma jednostek. Jest to jednak teza sformułowana w postaci łagodniejszej, pozwalającej uniknąć błędu reifikacji. Za tradycyjnym indywidualizmem powtarzany jest pogląd, że ostatecznymi składnikami społeczeństwa są jednostki ludzkie. Nie są one jednak oderwanymi od siebie, rozproszonymi atomami. Według Sztompki stanowisko „strukturalizmu socjologicznego” pozwala precyzyjniej zinterpretować wszystkie problemy cząstkowe formułowane w sporze kolektywizmu i indywidualizmu tradycyjnego. Mianowicie:

a) odrębność jednej całości społecznej w stosunku do drugiej pozwala sprowadzić do unikalnej organizacji elementów w obrębie każdej z nich,

b) spositość wewnętrzną każdej całości społecznej pozwala zinterpretować jako większą intensywność czy „zagęszczenie” relacji strukturalnych między elementami całości a elementami zewnętrznymi,

c) autonomiczność całości społecznej w stosunku do elementów pozwala rozumieć jako występowanie cech, których nie da się orzec o elementach, ale tylko o strukturze, organizacji czy konfiguracji tych elementów,

d) ciągłość całości społecznej w czasie mimo zmienności elementów, pozwala pojąć jako utrzymywanie się inwariantnej struktury, organizacji czy konfiguracji elementów,

e) przyczynowy wpływ jednej całości społecznej na drugą pozwala zrozumieć jako wzajemne oddziaływanie jednostek „poprzez granice” odpowiednich struktur lub też jako „krzyżującą się”, równoczesną przynależność tych samych jednostek do kilku różnych struktur,

f) przyczynowy wpływ całości społecznej na jej elementy pozwala zinterpretować jako istotną strategiczną rolę cech relatywnych czy kontekstowych elementu (wynikających z jego usytuowania w strukturze) na inne właściwości elementu.

Określenie statusu ontologicznego i metodologicznego wchodzących w rachubę poziomów analizy oraz dokonanie świadomego wyboru przedmiotu

¹² Ibidem, s. 47.

badania nie implikuje konieczności ograniczenia czynności badawczych tylko do wybranego poziomu. Teoretycznie możliwe są tutaj trzy przypadki:

a) wyjaśnienia tylko w oparciu o zmienne badanego poziomu (automatyczna analiza poziomu),

b) wyjaśniania w oparciu o koncepcje, których argumenty odnoszą się do bezpośrednio wyższego poziomu (analiza kontekstualna),

c) wyjaśniania, w których elementy danego poziomu zostają rozłożone na czynniki składowe, tj. poprzez zmienne bezpośrednio niższego poziomu analitycznego (analiza redukcyjna)¹³.

Akceptacja koncepcji porządku hierarchicznego oraz coraz szerzej uznawanych przez badaczy założeń ontologicznych i metodologicznych systemizmu sprawiają, że byt określonego poziomu bywa najczęściej definiowany w sposób odwołujący się do bytów niższego poziomu. Powstaje wtedy problem kryterium (kryteriów) rozstrzygającego, czy pewien zbiór bytów niższego poziomu jest bytem wyższego poziomu. Egzemplifikację powyższego zagadnienia może stanowić przytoczenie cech definicyjnych grupy społecznej, tj. definicyjnych kryteriów uznawanych przez różnych badaczy za istotne przy rozstrzyganiu, czy pewien zbiór ludzi jest czy nie jest grupą społeczną¹⁴. Cechy te są następujące:

a) względnie trwała łączność przestrzenna bądź przynajmniej systematyczne kontakty przestrzenne i towarzyszące im kontakty społeczne między pewną liczbą ludzi,

b) łączące ich poczucie więzi, wspólnoty w ramach pewnej zbiorowości i poczucie odrębności wobec ludzi znajdujących się na zewnątrz tej zbiorowości,

c) wzajemne zależności między nimi, a zwłaszcza podział czynności i współpraca w ramach pewnego zbiorowego zachowania,

d) podobieństwo ich ważnych cech społecznych, a w szczególności podobieństwo cech kultury, uznawanie wspólnych wzorów i wartości,

e) podobieństwo ich ważnych cech społecznych o charakterze „pozycyjnym”, a w szczególności zajmowanie podobnej pozycji w ramach podziału dóbr ekonomicznych, drabiny władzy, hierarchii prestiżu,

f) różne możliwe kombinacje wymienionych wyżej elementów.

Problem wyboru poziomu analizy w konwencjonalnej ekonomii traktowany był w sposób uproszczony. Wyróżnia się w niej w zasadzie dwa poziomy analizy: makro i mikro. Przedmiot zainteresowań makroekonomii stanowi zachowanie się gospodarki jako całości. Badaniu podlegają zagadnienia takie jak: globalna produkcja dóbr i usług, tempo wzrostu produkcji, inflacja, bezrobocie, ożywienie, recesja, bilans płatniczy i kurs walutowy¹⁵. Mikroekonomia, nazywana też

¹³ W. J. Otta, Zachowanie się przedsiębiorstw handlu zagranicznego. Przyczynek do teorii przedsiębiorstwa w gospodarce socjalistycznej. Wydawnictwo AE w Poznaniu, Poznań, 1986, s. 43-44.

¹⁴ S. Nowak, op. cit., s. 101.

¹⁵ R. Dornbusch, S. Fischer, *Macroeconomics*, McGraw-Hill, New York, 1981.

teorię cen, zajmuje się natomiast głównie zachowaniem się gospodarstw domowych, przedsiębiorstw i rynków, na których obie kategorie podmiotów działają¹⁶.

Tradycyjne ujęcie poziomów analizy w ekonomii przestało z biegiem czasu wystarczać. W drugiej połowie XX wieku nastąpiło dość wyraźnie wykryształizowanie się trzech następnych poziomów analizy – mikromikro, mezo i globalnego.

Dokonanie wyróżnienia poziomu mikromikro przypisywane jest Leibensteinowi¹⁷. Autor ten twierdzi, że jednostki funkcjonujące w konwencjonalnej teorii ekonomicznej, gospodarstwo domowe i firma, pojmowane są jako podstawowe podmioty podejmowania decyzji lub jako aktorzy działalności gospodarczej. Jednak rzeczywistość w znacznej mierze nie odpowiada takiemu założeniu, z wyjątkiem przypadku, gdy gospodarstwo domowe lub firma składa się tylko z jednej osoby. Leibenstein dowodzi, że oczywiście jest, iż tylko ludzie podejmują decyzje, a nie podmioty nazywane przedsiębiorstwami lub gospodarstwami domowymi. W związku z tym wyodrębnia on dodatkowy, w stosunku do konwencjonalnej mikroekonomii, poziom badań – poziom mikromikro – nazywając go mikroekonomią atomistyczną, w przeciwieństwie do mikroekonomii molekularnej, jaką była mikroekonomia konwencjonalna. Badania na poziomie mikromikro powinny uwzględniać rozróżnienie między pryncypałami (mocodawcami) i agentami (pośrednikami). Konwencjonalna teoria może być traktowana jako teoria zachowań pryncypałów, teoria mikromikro powinna natomiast zmierzać między innymi do ustalenia konsekwencji rozróżnienia między pryncypałami i agentami. Wydaje się, że rozwój tzw. teorii agencji jest w pewnym sensie spełnieniem postulatów Leibensteinain.

Oprócz wyróżnienia poziomu mikromikro w naukach ekonomicznych wykształcił się również poziom pośredni pomiędzy mikro i makro – a mianowicie mezo, choć wyraźny jest jego rodowód i silniejsze związki z mikroekonomią. Subdyscypliną lokującą swój główny przedmiot zainteresowań na poziomie mezo jest teoria struktury branży (theory of industry organization lub industrial economics). Jej początek przypada na lata 50-te tego wieku. Za twórcę uważany jest Joe Bain z Harvard Business School¹⁸. Jednostką analizy jest branża lub grupa konkurujących między sobą firm, a nie pojedyncza firma lub zbiór firm tworzących całą gospodarke. Przedmiot zainteresowań teorii struktury branży najlepiej określa tzw. paradygmat Baina: structure – conduct – performance (struktura, zachowanie, efektywność), czyli związki pomiędzy strukturą rynku branżowego, postępowaniem (zachowaniem się) przedsiębiorstw i efektywność-

¹⁶ L. R. Miller, *Intermediate Microeconomics Theory. Issues, Applications*, McGraw-Hill, New York, 1982.

¹⁷ H. Leibenstein, *Ekonomia atomistyczna versus ekonomia molekularna*, w: *Ponad ekonomią*, PWN, Warszawa 1985.

¹⁸ J. S. Bain, *Industrial Organization*, John Willey and Sons, New York 1959.

cia. Zagadnienia szczegółowe, jakimi zajmują się przedstawiciele teorii struktury branży, obejmują przykładowo: stopień koncentracji kupujących i sprzedających na danym rynku branżowym, wysokość barier wejścia, stopień zróżnicowania produktów, itp.

Wreszcie trzecim, względnie nowym poziomem analizy w naukach ekonomicznych, jest poziom globalny. Cechą analiz prowadzonych na poziomie globalnym są silne związki ekonomii z innymi dyscyplinami – socjologią, politologią, ekologią, itd. Naczelnym postulatem metodologicznym jest całościowość analiz, ujmowanie poszczególnych zagadnień w ich wzajemnym związku¹⁹. Wynika stąd częste posługiwanie się narzędziami ogólnej teorii systemów i cybernetyki. Przedmiotem badań na poziomie globalnym są zakres i formy globalizacji procesów ekonomicznych. Wychodzi się z założenia, że gospodarka światowa jest układem naczyń połączonych, to znaczy, że występują w niej wielostronne oddziaływania w planie przestrzennym i między różnorodnymi czynnikami – wielkością produkcji, zasobami, ludnością, środowiskiem naturalnym, techniką, organizacją i polityką. Badania na poziomie globalnym koncentrują uwagę na możliwie całościowym rozpoznaniu i zanalizowaniu form i skutków powyższych zależności.

Na zakończenie należy wskazać, że pomiędzy badaniami, koncepcjami i teoriami odnoszącymi się do poszczególnych poziomów analitycznych mogą zachodzić różne związki. Jak zaznaczono wcześniej ograniczenie się do wyjaśnienia tylko w oparciu o zmienne badanego poziomu nosi nazwę autonomicznej analizy poziomu. Z analizą kontekstualną mamy do czynienia wtedy, gdy w wyjaśnieniu posługujemy się zmiennymi bezpośrednio wyższego poziomu. Trzecia możliwość to analiza redukcyjna, cechująca się tym, że wyjaśnianie odbywa się w oparciu o zmienne bezpośrednio niższego poziomu.

¹⁹ J. Górski, red. Przemiany we współczesnej ekonomii burżuazyjnej, PWE, Warszawa 1987.

MARIAN GORYNIA

NIVEAUX D'ANALYSE DANS LES SCIENCES ECONOMIQUES

Résumé

L'article se compose de deux parties. La première est consacrée aux aspects méthodologiques des recherches faites à la base des sciences sociales. Dans la deuxième on a essayé d'identifier les niveaux d'analyse existant dans l'économie traditionnelle et contemporaine.

Dans la première partie, les problèmes suivants ont été présentés:

- le sujet des recherches et les niveaux d'analyse dans les sciences sociales,
- les principes ontologiques du réductionisme, de l'holisme et du systemisme,
- les relations entre les niveaux d'analyse.

La définition de l'objet des recherches des sciences sociales peut commencer par la présentation des points de vue généraux sur l'ontologie de l'univers en tant que système plus large que le système social et économique, formulés à la base de la théorie générale des systèmes. Elle aspire à jouer le rôle de la métascience, la science la plus générale qui comprend et synthétise l'acquis des branches plus détaillées. La notion de l'ordre hiérarchique est l'une des notions principales de la théorie générale des systèmes. L'univers est conçu comme une grande hiérarchie, à partir des molécules élémentaires, de noyaux des atomes, des molécules et de leurs relations entre les molécules et les cellules et puis comme le monde des cellules, des organismes et des organisations ayant le caractère général. La revision de principaux niveaux hiérarchiques des systèmes, élaborée par L. Bertalanffy, basée en partie sur le schéma de l'ordre hiérarchique de Boulding, distingue 9 niveaux. Les représentants des sciences sociales s'intéressent seulement à certains niveaux hiérarchiques des systèmes, c'est-à-dire, au niveau de l'homme et au niveau au-dessus d'un individu. En suivant C. Steinlem, on peut distinguer les niveaux analytiques suivants: individu, petit

groupe, coalition de groupes, organisation (entreprise), association des organisations ou des entreprises, société (économie).

L'autre problème entrepris dans la première partie, c'est la présentation des trames principales d'un différend vidé depuis de longues années par les partisans de l'holisme (collectivisme) et du réductionnisme (individualisme, élémentarisme). Les principes ontologiques et méthodologiques de ces deux conceptions, reconstruits par M. Bunge sont extrêmement différents. L'auteur mentionné ci-dessus a proposé un certain compromis dans la discussion entre l'holisme et le réductionnisme. Il a mis en doute l'extrémité de deux conceptions et a lancé la troisième possibilité – systémisme – qui est libre des défauts des deux précédentes.

La troisième question, présentée dans la première partie concerne les relations possibles entre les niveaux d'analyse. Le détermination du status ontologique et méthodologique de l'analyse et le choix de l'objet des recherches n'impliquent pas la nécessité de la restriction des recherches seulement au niveau choisi. Théoriquement trois cas peuvent s'y produire:

- l'explication basée seulement sur les variables du niveau examiné (analyse autonome du niveau),
- l'explication compte tenu des arguments du niveau supérieur (analyse contextuelle),
- l'explication où les éléments d'un niveau d'analyse se décomposent en éléments, c'est-à-dire par les variables du niveau inférieur d'analyse (analyse de réduction).

La troisième partie de l'article présente les niveaux d'analyse qui existent dans l'économie traditionnelle et contemporaine. Dans l'économie traditionnelle ce problème a été traité d'une façon simplifiée. En principe, on y distinguait deux niveaux d'analyse: macro et micro. Le sujet d'intérêt de la macroéconomie c'est l'état et l'économie en tant que totalité. Les variables comme celles-ci y sont examinées: la production globale des biens et des services, le taux de croissance de la production, l'inflation, le chômage, le mouvement ascendant, la récession, la balance des paiements et les cours des devises. La microéconomie, appelée aussi la théorie des prix, s'occupe pourtant surtout du comportement des ménages et des entreprises ainsi que des marchés sur lesquels agissent les deux catégories de sujets.

La conception traditionnelle des niveaux d'analyse en économie est devenue insuffisante dans le cours du temps. Dans la deuxième moitié du XX siècle a eu lieu une assez nette cristallisation de trois niveaux d'analyse: micromicro, mezzo et global.

La distinction du niveau micromicro est attribuée à M. Leibenstein. Cet auteur n'accepte pas que les individus qui fonctionnent dans la théorie économique, ménage et entreprise, sont traités comme des sujet principaux de la prise des décisions. Il trouve que seulement les hommes prennent des décisions,

d'où il est nécessaire de distinguer un niveau supplémentaire des recherches – niveau micromicro qu'il appelle la microéconomie atomistique contrairement à la microéconomie moléculaire qu'était la microéconomie conventionnelle.

Dans les sciences économiques, le niveau d'analyse mezzo a été créé comme le niveau intermédiaire entre micro et macro quoique son origine et ses relations plus fortes avec la microéconomie soient nettes. La théorie de l'économie industrielle (theory of industry organization ou industrial economics) est la sous-branche qui s'intéresse surtout au niveau mezzo. J. Bain est considéré comme son créateur. C'est la branche ou le groupe d'entreprises en concurrence et non une simple firme ou le groupe de firmes formant toute l'économie qui est l'unité d'analyse.

Et enfin, le niveau d'analyse relativement récent dans les sciences économiques c'est le niveau global. Les relations étroites de l'économie avec d'autres disciplines – sociologie, politologie, écologie etc., forment le trait caractéristique des analyses faites au niveau global. Le postulat méthodologique principal c'est la complexité des analyses et la présentation des problèmes particuliers dans leurs relations réciproques.

Il en résulte l'utilisation fréquente des instruments de la théorie générale des systèmes et de la cybernétique. L'étendue et les formes de la globalisation des processus économiques sont l'objet des recherches au niveau global.